

Biofizika 1

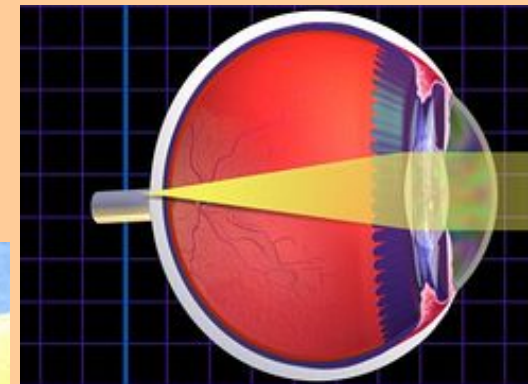
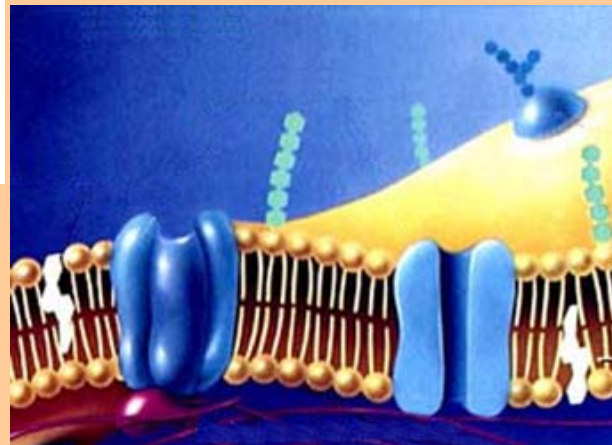
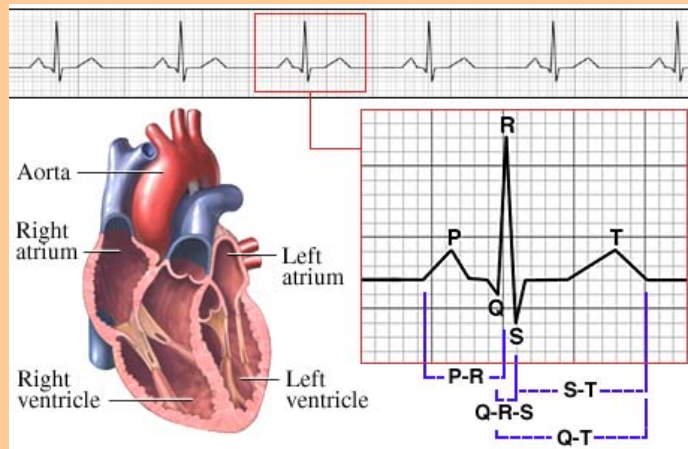
Liliom Károly

liliom.karoly@med.semmelweis-univ.hu
karoly.liliom.mta@gmail.com

Mi a biofizika tárgya?

Biológiai jelenségek fizikai leírása/értelmezése

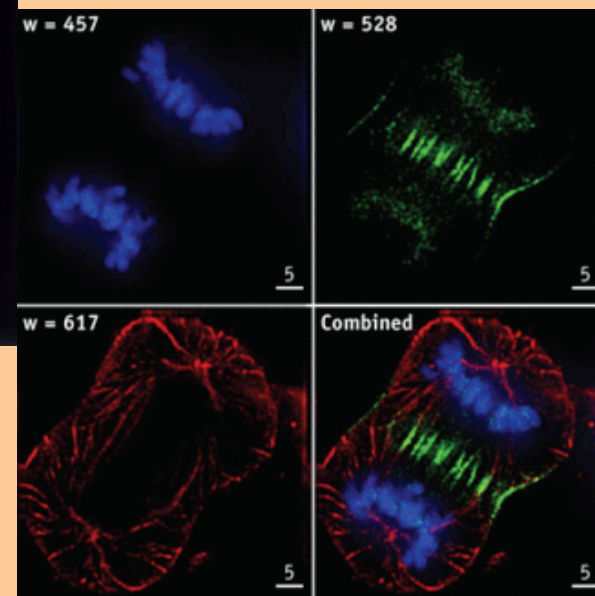
Pl. szívműködés, membránok szerkezete és működése, érzékelés stb.

Mi a biofizika tárgya?

A biológiában és orvostudományban alkalmazott fizikai módszerek tárgyalása

Pl. EKG, röntgendiagnosztika, mikroszkópos technikák stb.

Eötvös Loránd kora diákjait tréfásan jellemzi : ... határozott céllal jön az egyetemre, ügyvéd, politikus vagy orvos akar lenni. Amint az egyetembe lép, kritizálja tanárait, s az egész tanítási rendszert. A kritikája rendesen arra vezeti, hogy az elméleti tantárgyakat életcéljaira haszontalanoknak nyilatkoztatja, «... nem fog soha fizikával vagy kémiával gyógyítani, mire való volna tehát e tantárgyak tanulására időt fecsérelni?»

Miről lesz szó az első félévben?

3	Sugárzások, jellemző mennyiségek; csoportosítás, elektromágneses spektrum; a fény kettős természete; fényelhajlás, interferencia; anyaghullám.	8	A lézerek működési elve, típusai, orvosi alkalmazásai
4	A fény kölcsönhatásai I, a fénytörés, optikai eszközök, fénymikroszkóp, elektronmikroszkóp	9	Modern mikroszkópos technikák
5	A fény kölcsönhatásai II. visszaverődés, szóródás, abszorpció: az intenzitás gyengülésének törvénye	10	A fény biológiai hatásai, orvosi alkalmazások
6	Hőmérsékleti sugárzás; az emberi test emissziója, az infradiagnosztika alapjai	11	Röntgensugárzás 1: előállítása, spektruma, a röntgensugárzás és anyag kölcsönhatása
7	Lumineszcencia: a jelenség leírása, lumineszcens fényforrások, alkalmazások az orvostudományban	12	Röntgensugárzás 2: a röntgendiagnosztikai módszerek fizikai alapjai; szummációs kép, fogászati röntgentechnikák, CT
		13	Magsugárzások: fajtái, jellemzői; az izotópos nyomjelzés fizikai alapjai
		14	Magsugárzások klinikai alkalmazásai: a radioizotópos diagnosztikai eljárások alapjai

Sugárzások

Sugárzás: energia kibocsátás és terjedés

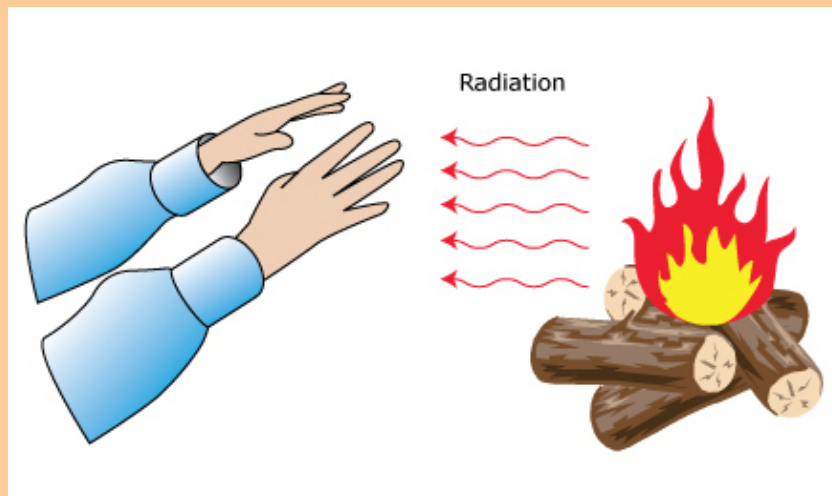
Milyen példákat tapasztalunk magunk körül?

hang

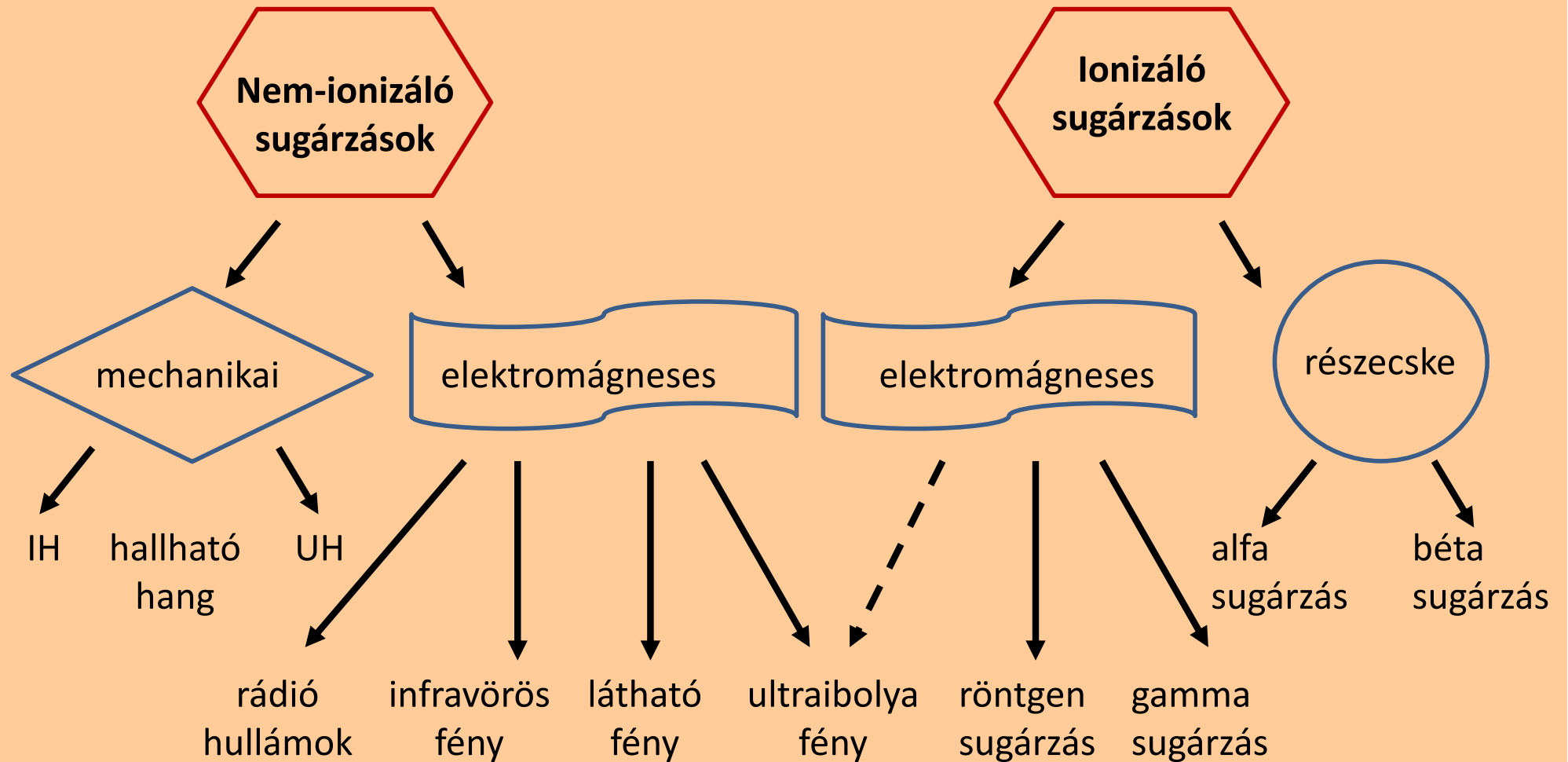
fény

rádióhullámok

magsugárzások

Sugárzások

Hullámok általános leírása

Rezgés v. oszcilláció következtében kialakuló, térben és időben periodikus jelenség, amelyben energia terjed

de a hullámok különbözhetnek
az energia fajtája
az energia mennyisége
a terjedés mechanizmusa szerint

Jellemző mennyiségek:

Térbeli periodicitás - *hullámhossz*

λ [m] vagy [nm]

Maximális kitérés - *amplitúdó*

$$E \sim A^2$$

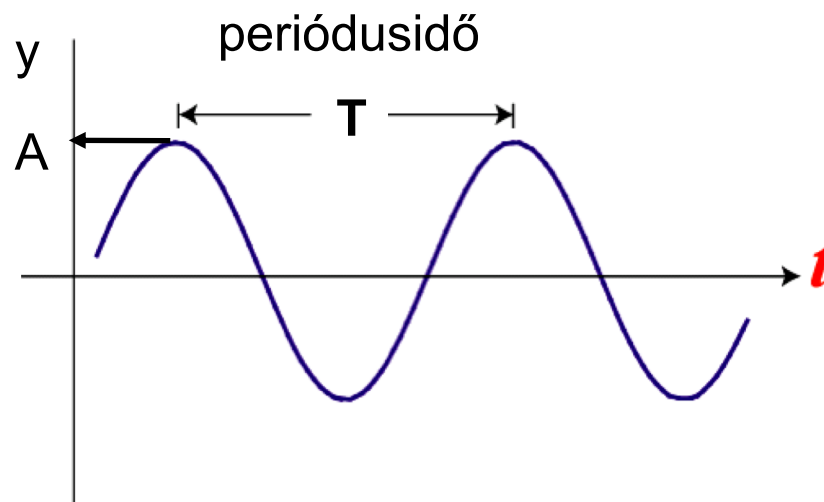
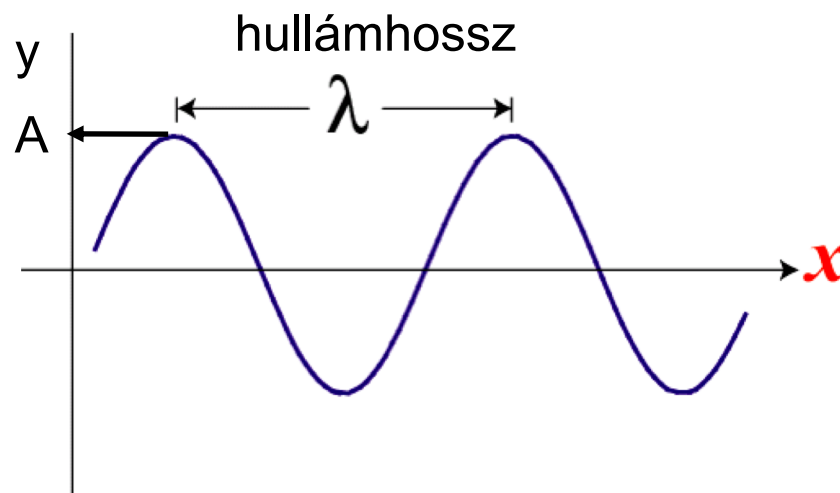
Időbeli periódicitás

- *periódusidő*

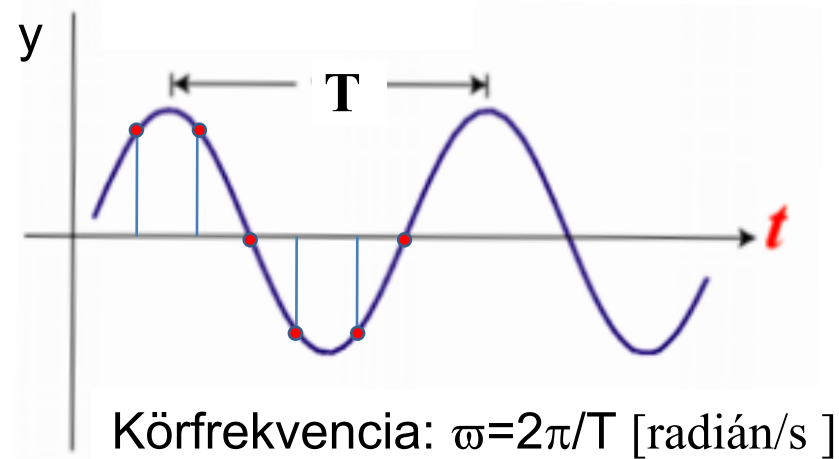
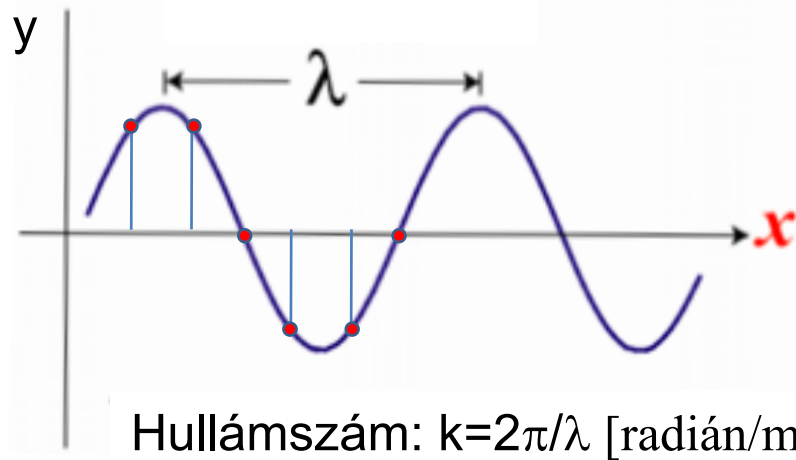
- *frekvencia*

$$f = \frac{1}{T} \left[\frac{1}{s} \right]$$

hullámsebesség: $c = \lambda/T = \lambda f$

Fázis : kitérés állapot

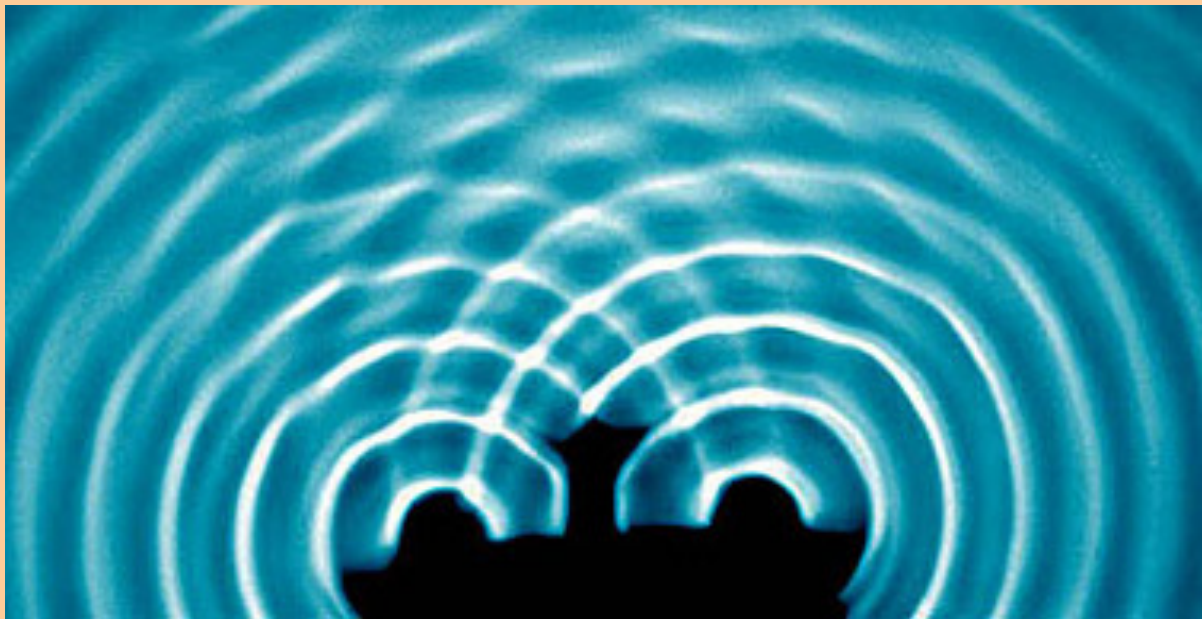
$$\phi(x)=kx+\phi_0$$

$$\phi(t)=\omega t+\phi_0$$

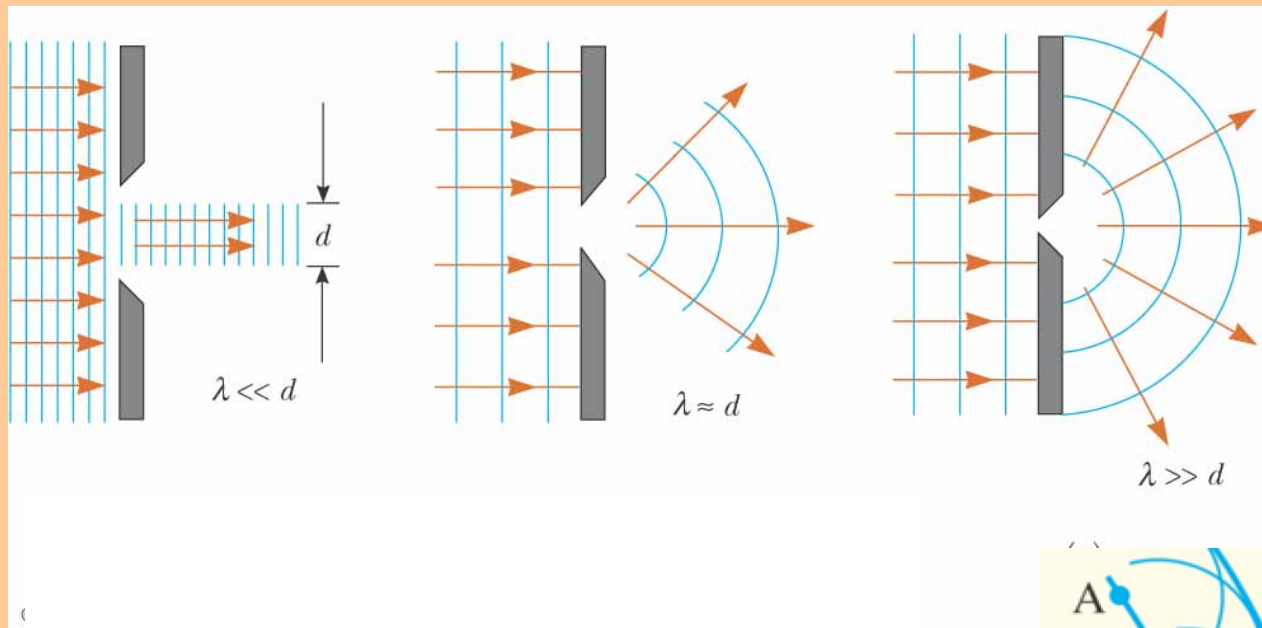
$$\phi=\omega t+kx+\phi_0$$

Hullámtermészetet bizonyító jelenségek:

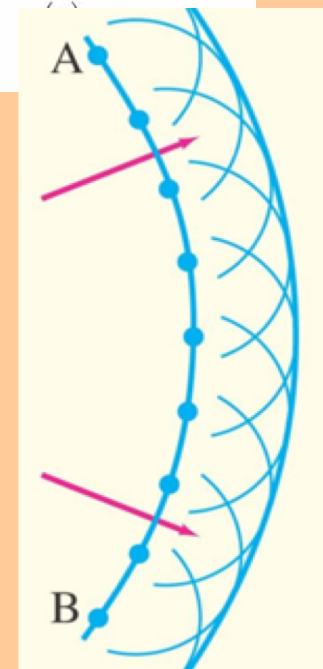
- elhajlás
- szuperpozíció/interferencia
- polarizáció

Hullámok elhajlása

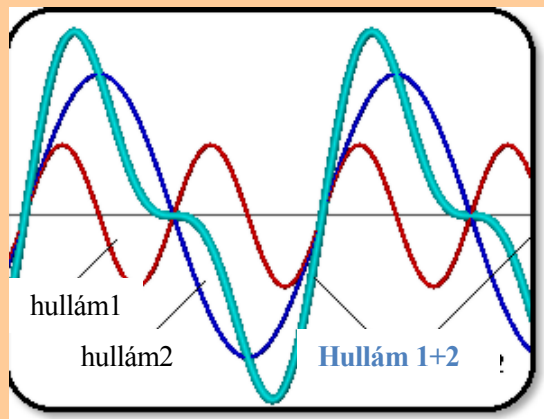

Huygens-elv: egy hullámfelület minden pontjából elemi hullámok indulnak ki. Az új hullámfelület ezen hullámok burkolófelülete.

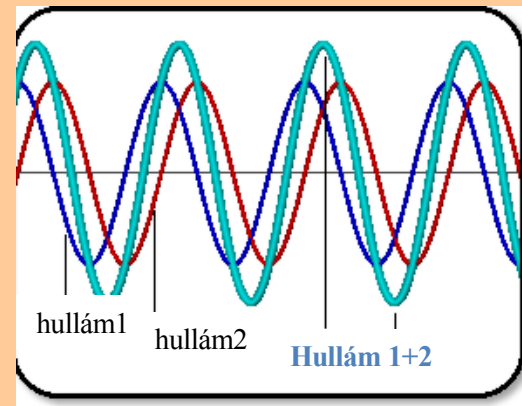

Szuperpozíció: az eredő kitérés a találkozó

hullámok kitéréseinek összege, azaz a tér egyes pontjaiban a jelenlevő rezgések összeadódnak

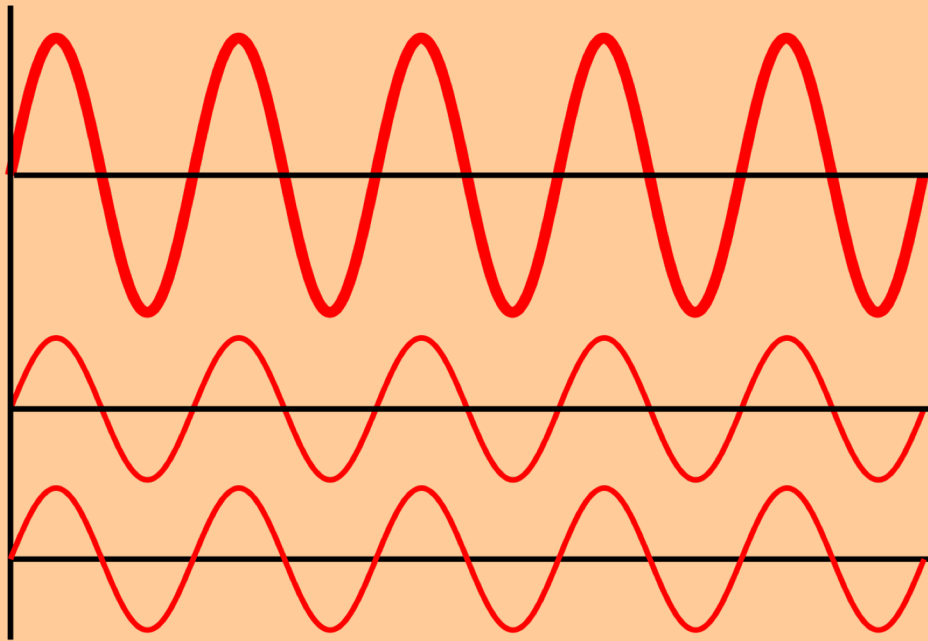

nem azonos frekvencia

azonos frekvencia

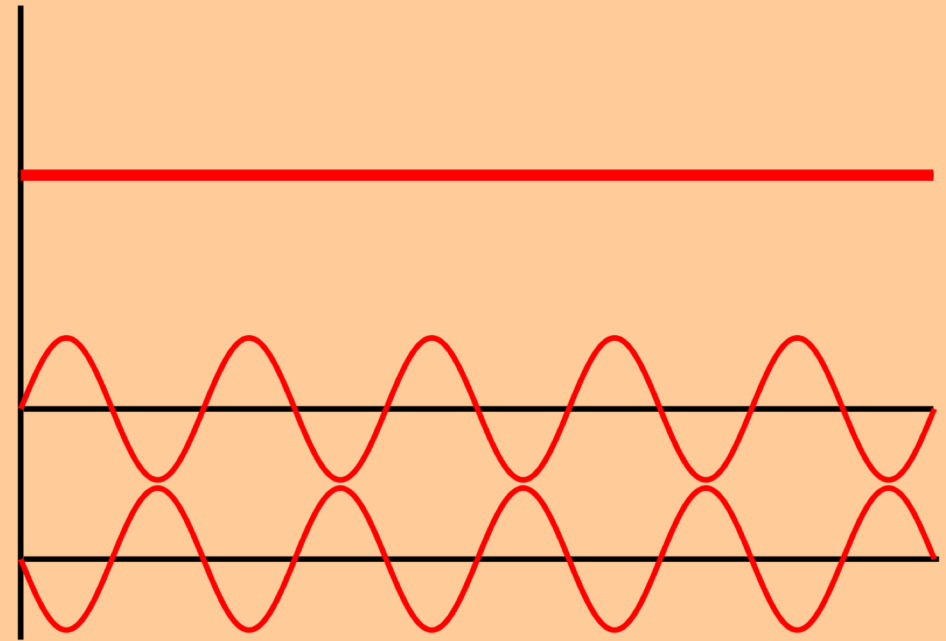
Interferencia - koherens hullámok szuperpozíciója

azonos fázis

pozitív interferencia

$$\Delta\Phi = 0^\circ$$

ellentétes fázis

negatív interferencia

$$\Delta\Phi = 180^\circ$$

A fény természete

Hullám?

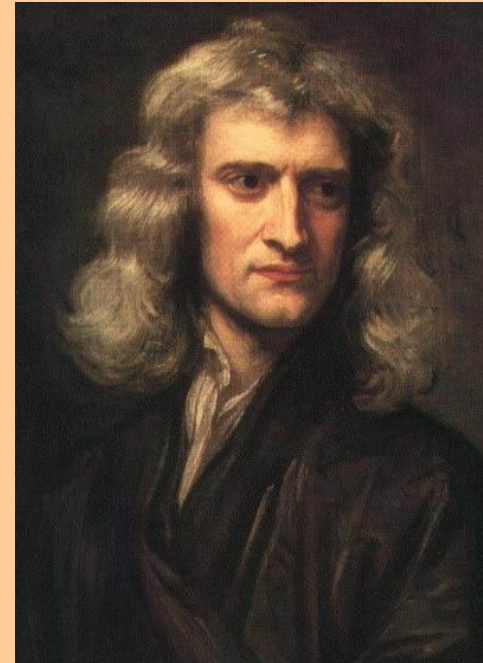

Christiaan Huygens

(1629 - 1695)

Traité de la lumière
1690

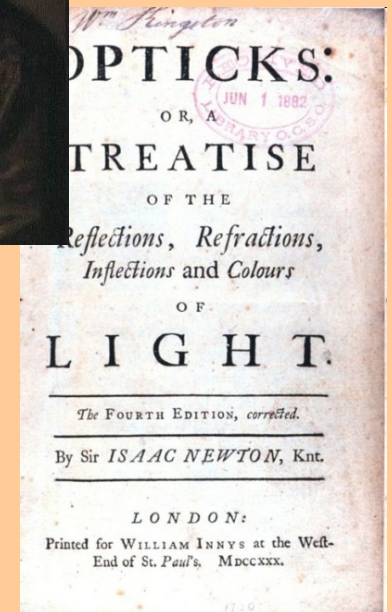
Részecske?

Isaac Newton

(1642 - 1727)

Opticks
1704

Thomas Young
(1773-1829)

A fény hullám vagy részecske?

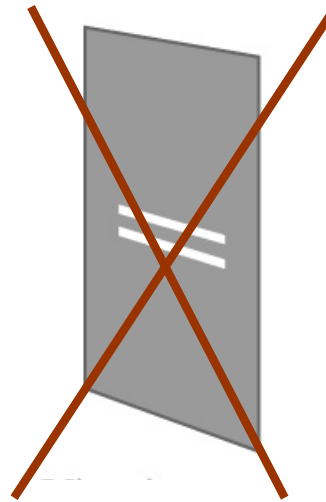
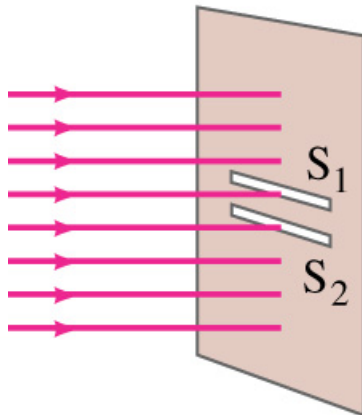
1. Young kétréses kísérlete

Mit látunk az ernyőn?

ha részecske

ha hullám

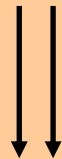
Fénysugár

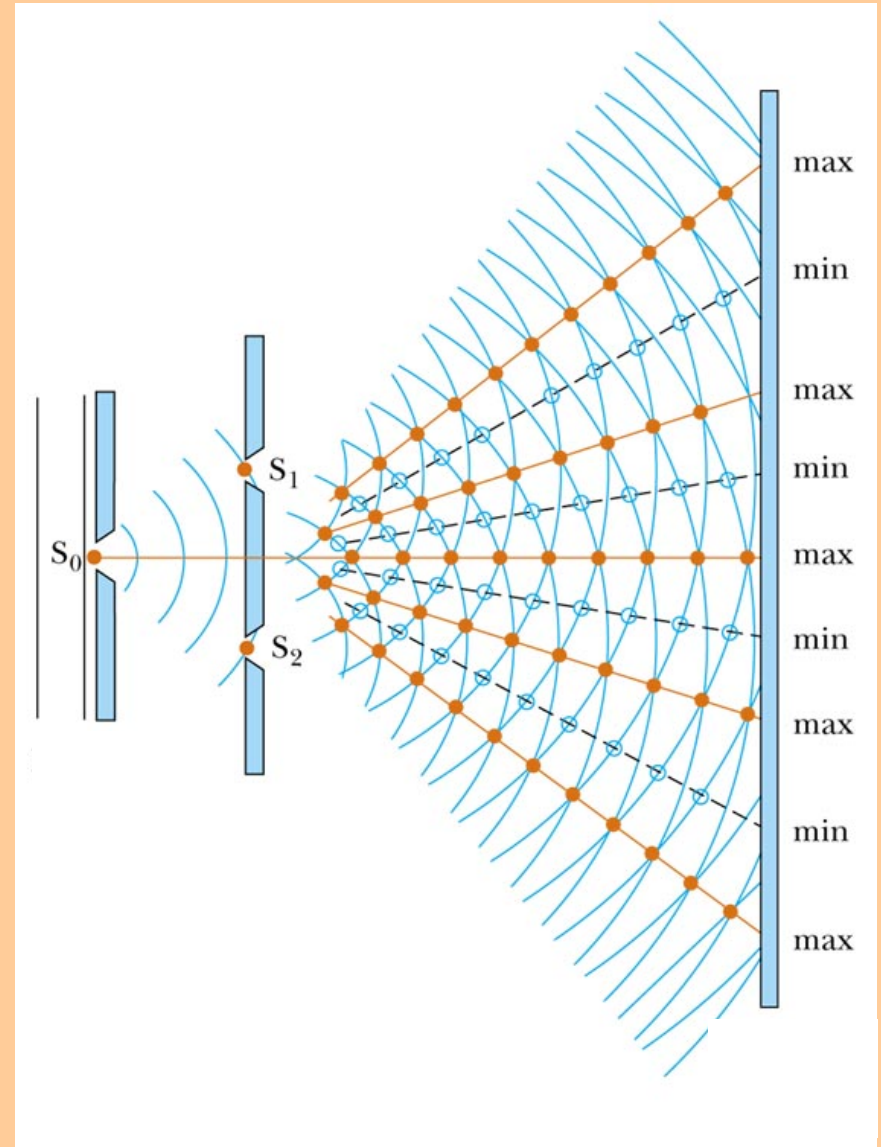
Young kísérletének magyarázata

S_1 és S_2 rések elemi hulláforrások

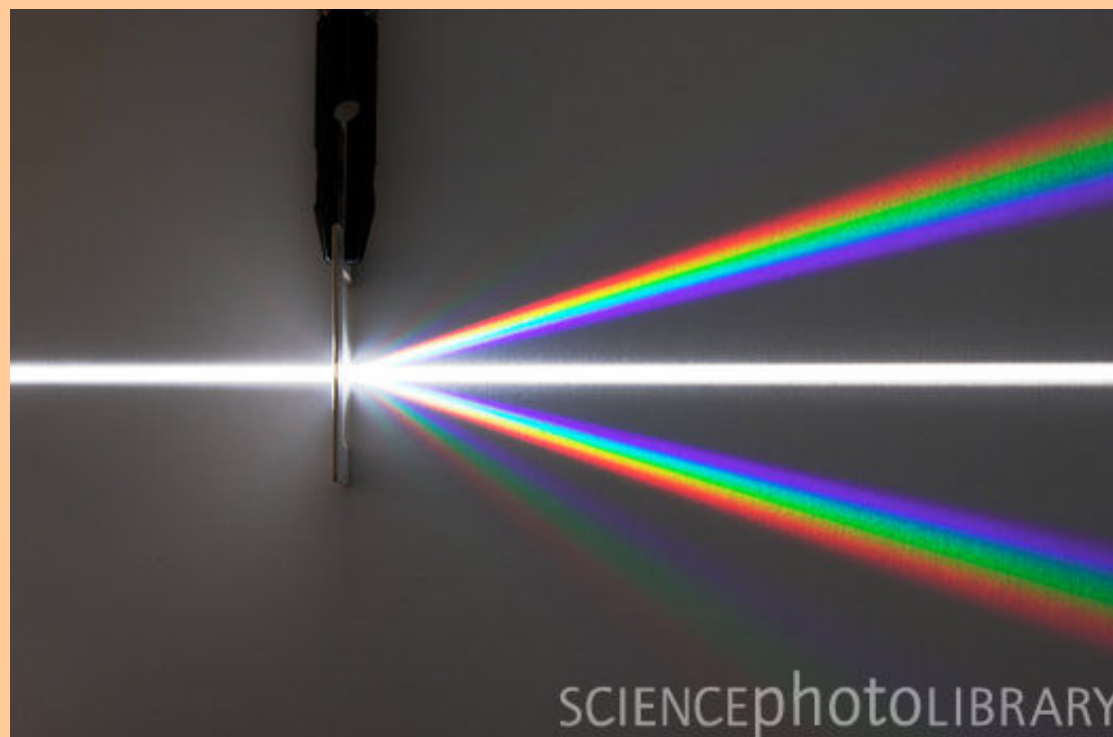
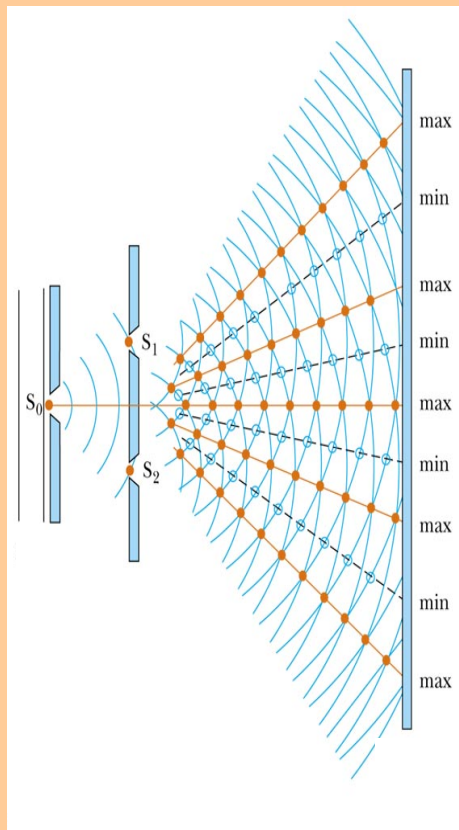
A résekből kiinduló **hullámok** ugyanabból
a hullámfrontból származnak, tehát azonos
fázisban vannak!

interferencia

Fehér fény felbontása optikai ráccsal

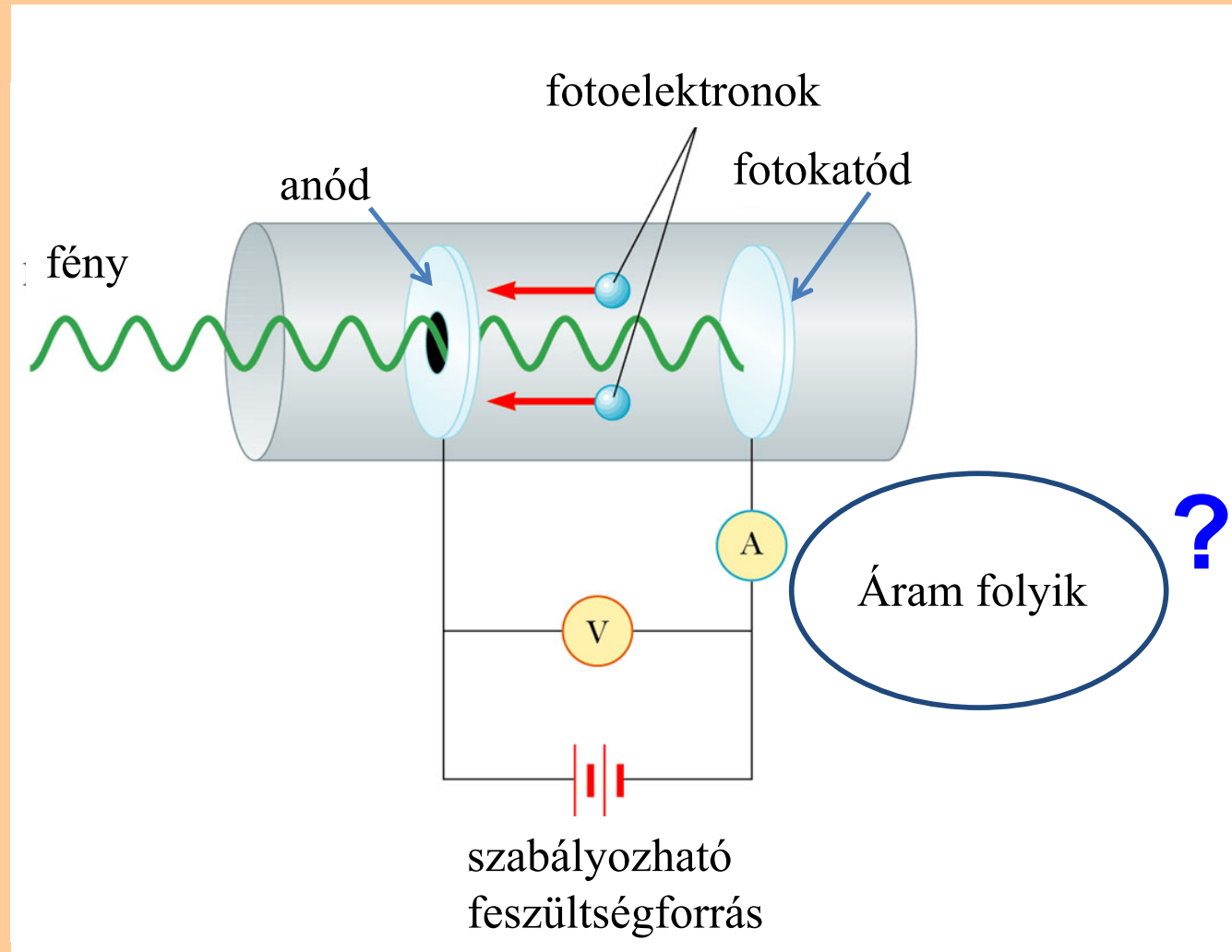

A fény hullám vagy részecske?

2. Hertz kísérlete

Heinrich Hertz
1887

Fotoelektromos effektus

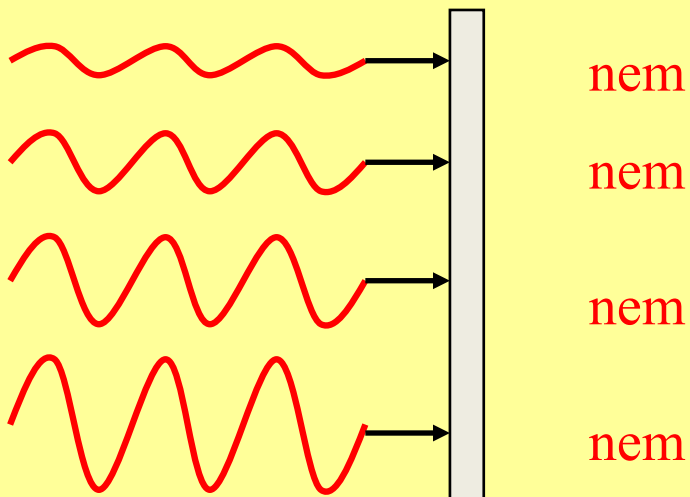
Megvilágító fény

azonos szín / hullámhossz

azonos amplitúdó

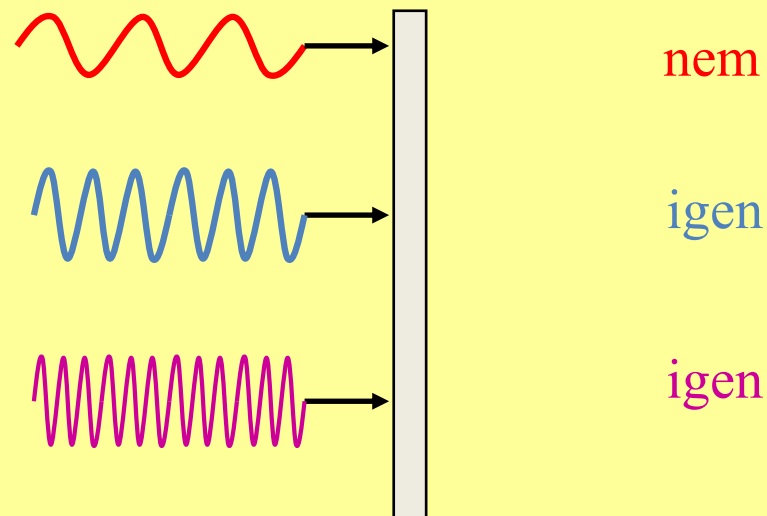
növekvő
amplitúdó / intenzitás

Folyik áram?

változó szín / hullámhossz

Folyik áram?

Nincs elektronkilépés, amíg a frekvencia nem halad meg
egy kritikus értéket !

Magyarázat?

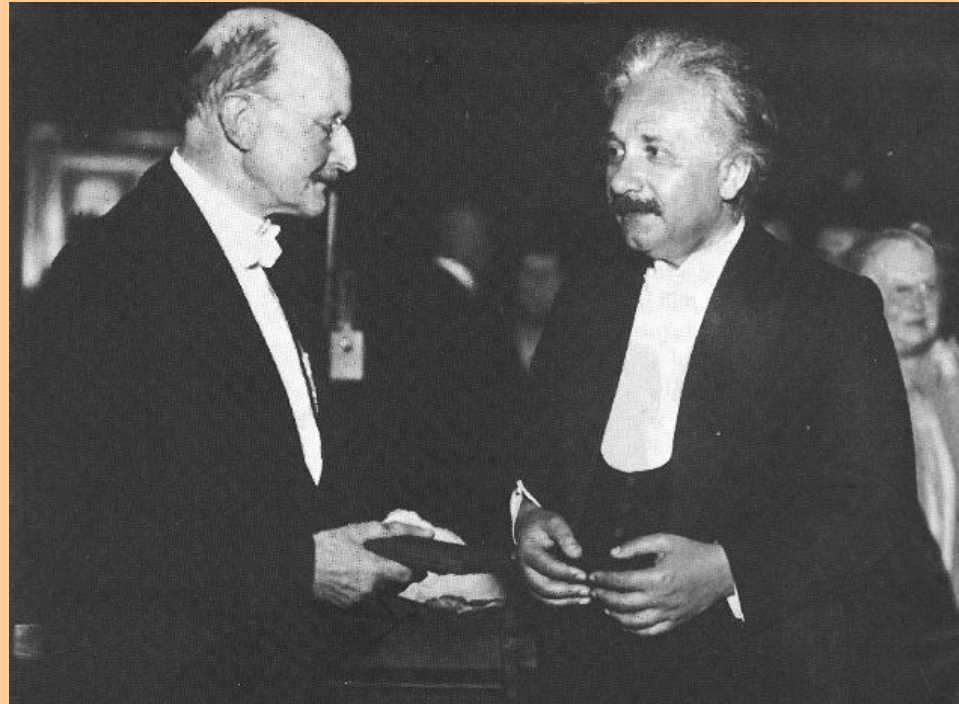
- A jelenség értelmezése a hullámtermészettel nem lehetséges

- Plank – a kvantumfizika kezdetei – az elektromágneses hullámok energiája csak diszkrét értékeket vehet fel (1900)

$$E = hf$$

- Einstein (1905) – magyarázat a kvantumelmélet alapján

Max Planck

Albert Einstein

Fizikai Nobel-díj 1918
a kvantumelméletért

*"in recognition of the services he rendered
to the advancement of Physics
by his **discovery of energy quanta**".*

Fizikai Nobel-díj 1921
a fotoelektromos hatás magyarázataért

*for his services to Theoretical Physics,
and especially for his **discovery**
of the law of the **photoelectric effect**".*

Einstein magyarázata

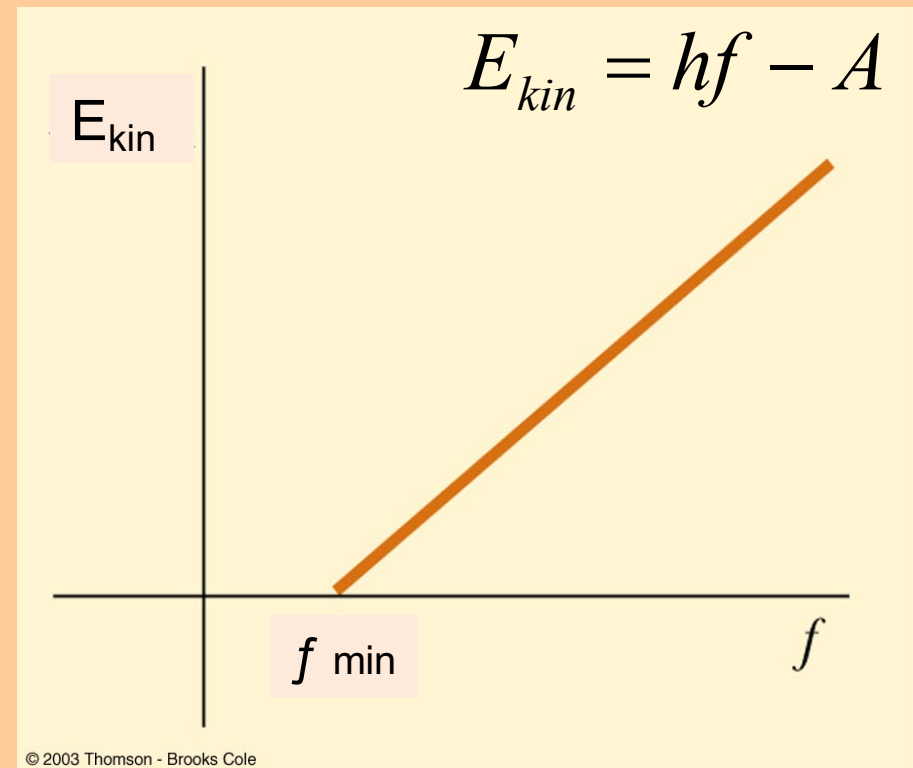
- A fény kvantált természetű, energiacsomagokban terjed
- A foton energiája: $E = hf$
- A foton az elektronnal való ütközéskor annak átadja teljes energiáját, ha ez az energia *legalább akkora*, mint az elektron kilépési munkája (A)
- Ha az energia kisebb, mint a kilépési munka (v. ionizációs energia), nincs kölcsönhatás
- 1 foton – 1 elektron kölcsönhatás
- A kilépő elektron mozgási energiája: $E_{kin} = hf - A$

Einstein magyarázata és a határfrekvencia

A kilépő elektron mozgási energiája egyenesen arányos a sugárzás frekvenciájával.

Metszete az x tengellyel kijelöli a kölcsönhatáshoz szükséges legkisebb frekvenciát.

Ez az érték a fotokatód anyagára jellemző:

$$A = hf_{\min}$$

A fény kettős természetű

Részecske – energiája kvantált, egy “csomagja” a foton

Egy foton energiája: $E = hf = h \frac{c}{\lambda}$

Planck állandó: $h = 6.62 \cdot 10^{-34} \text{ Joule} \cdot \text{s}$

Nincs nyugalmi tömege

Vákuumban is terjed

Fotonenergia kiszámítása

$$E = h \times \frac{c}{\lambda}$$

Ha $\lambda=400 \text{ nm}$

$$E = 6.6 \times 10^{-34} \text{ Js} \times \frac{3 \times 10^8 \frac{\text{m}}{\text{s}}}{4 \times 10^{-7} \text{ m}} = 4.95 \times 10^{-19} \text{ J}$$

$$E = \frac{4.95 \times 10^{-19} \text{ J}}{1.6 \times 10^{-19}} = 3.1 \text{ eV}$$

$$E_{\text{VIS}} = 1.6 - 3.1 \text{ eV}$$

800 nm – 400 nm

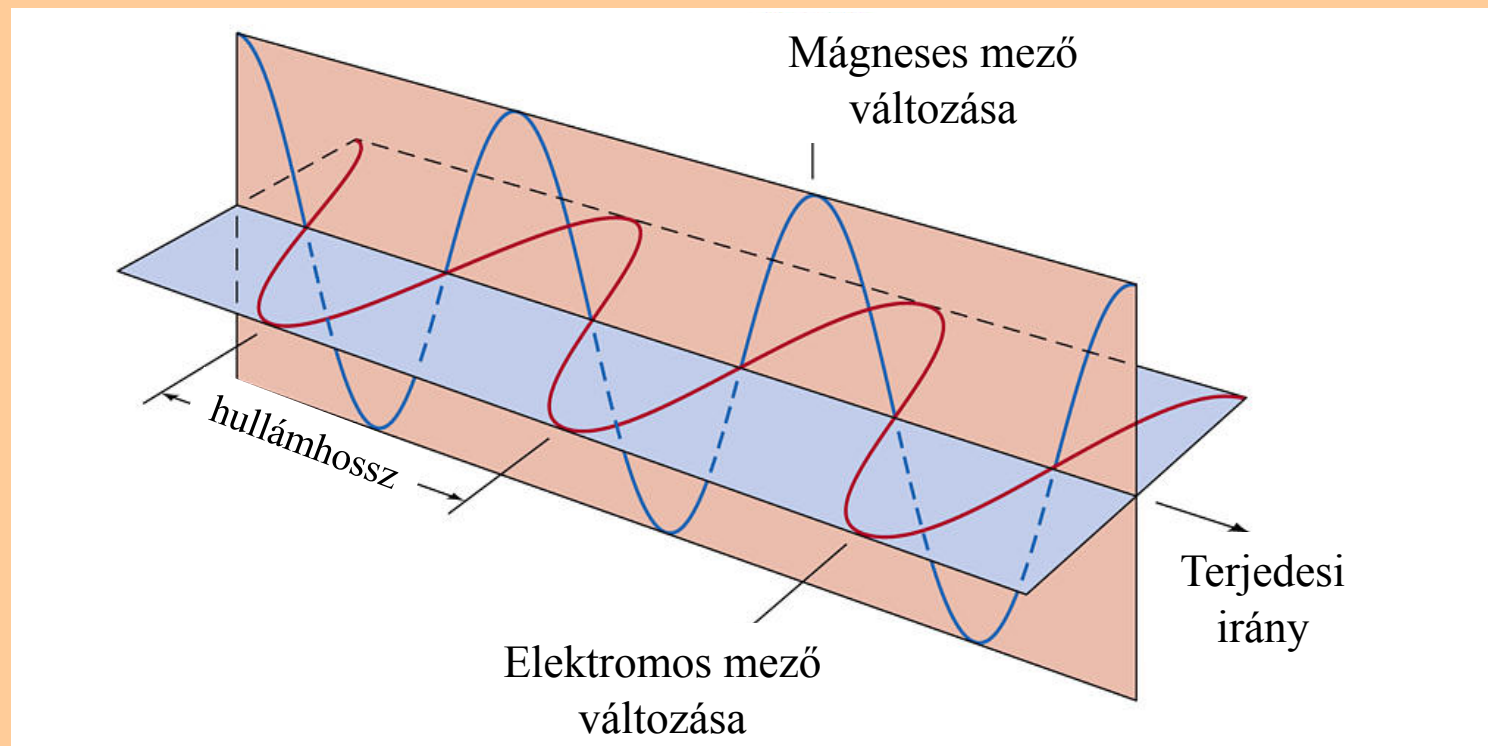
Mennyi is.....?

- 1 TeV: a repülő szúnyog mozgási energiája
- 200 MeV: ^{235}U atom maghasadásakor felszabaduló energia
- 13.6 eV: hidrogén atom ionizációs energiája
- 2.5 eV: kékeszöld színű fény fotonenergiája
- 1/40 eV: kT energia szobahőmérsékleten

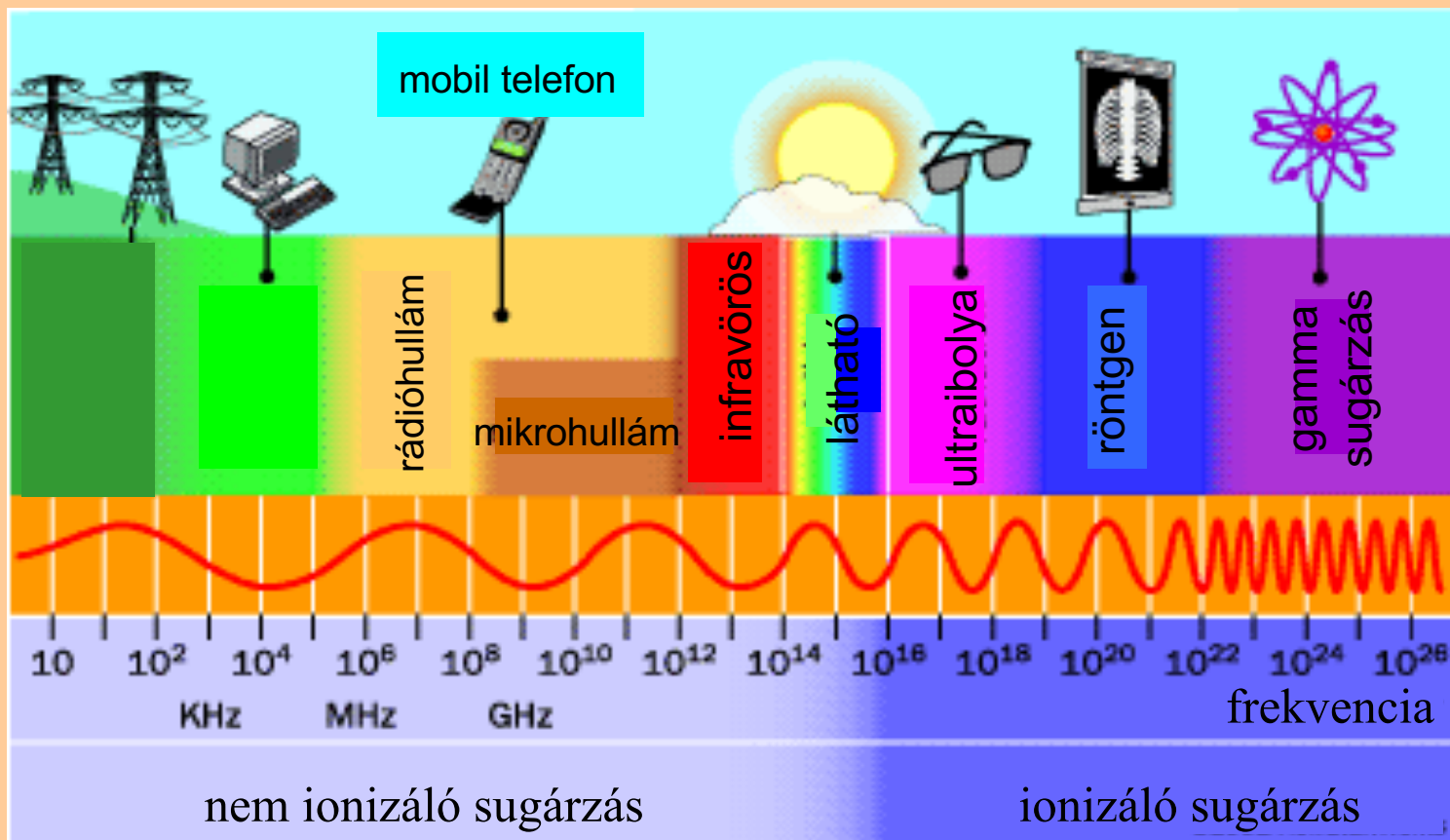
A fény kettős természetű

Hullám – transzverzálisan, szinuszosan változó elektromos és mágneses tér

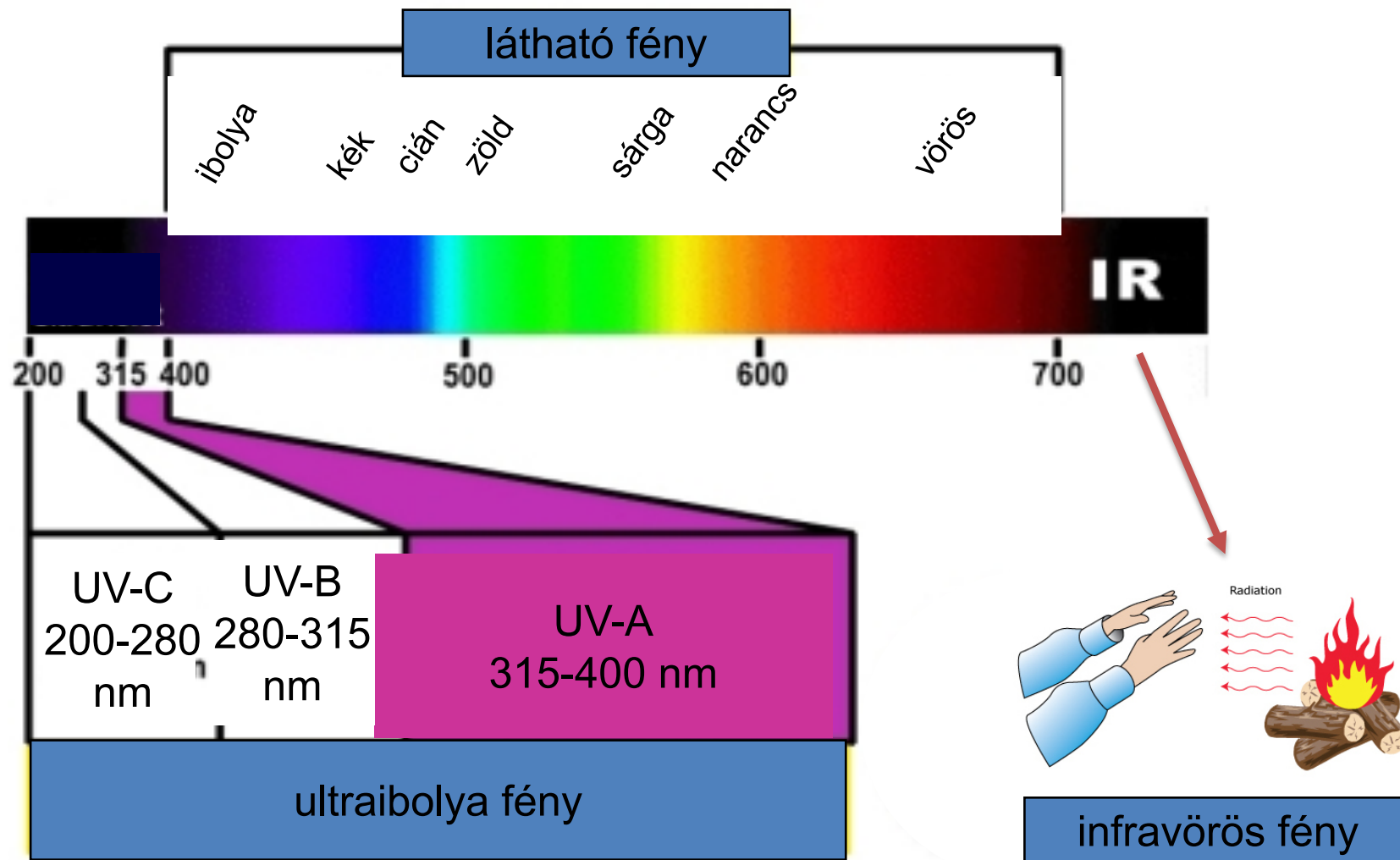
Elektromágneses sugárzás

Az elektromágneses spektrum

Az optikai tartomány

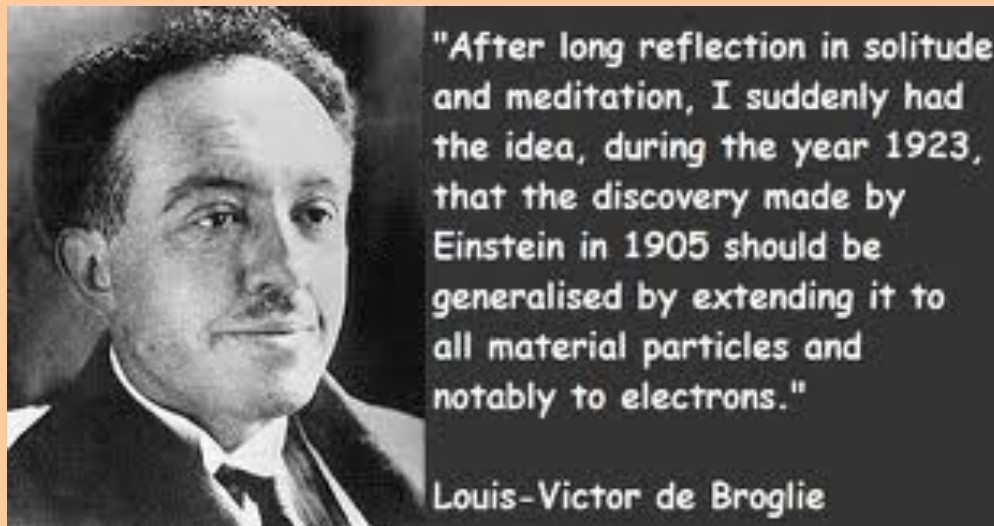

Miért csak a fény lenne kettős természetű?

De Broglie hipotézise:

minden anyagnak van hullámtermészete

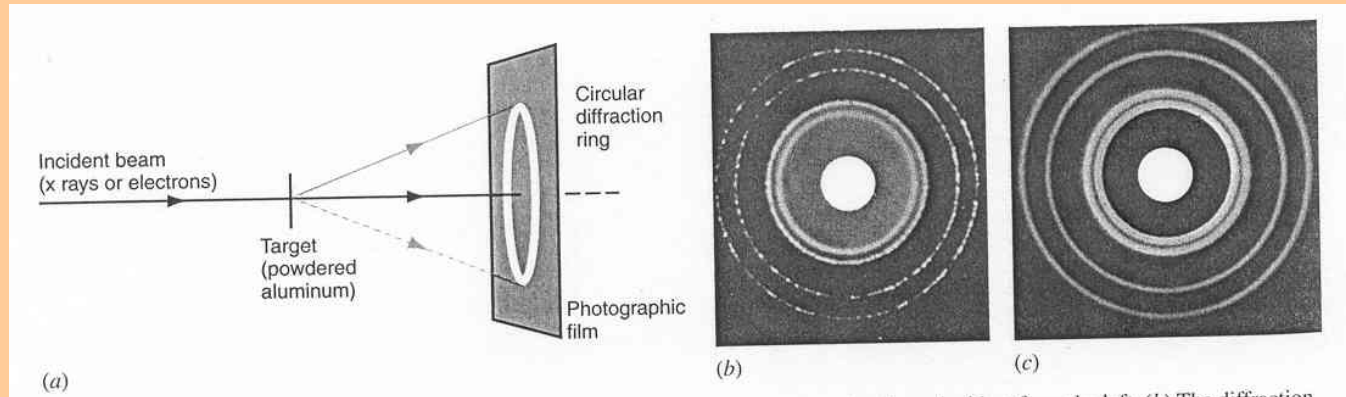
Az elektron impulzusa: $p = m_e v$
az elektronhullám hullámhossza:

$$\lambda = h / p$$

fizikai Nobel-díj: 1929

A részecskék hullámtermészete

Az elektronnyaláb szóródik (elhajlás és szuperpozíció),
elhajlási képet hoz létre, mint a fény.

**Clinton Joseph
Davisson**

**George Paget
Thomson**

fizikai Nobel-díj, 1937

*"for their experimental discovery of the
diffraction of electrons by crystals"*

Ellenőrző kérdések

A hullámok paraméterei

Mit jelent a fény kettős természete

Hogyan bizonyítható a fény hullámtermészete?

Hogyan bizonyítható a fény részecske természete?

Hogyan határozható meg a foton energiája?

Mit jelent az anyaghullám?

Fizikai mennyiségek és mértékegységük

hullámhossz

frekvencia

energia

intenzitás

momentum/lendület

Kapcsolódó fejezetek:

Damjanovich, Fidy, Szöllősi: Orvosi Biofizika

II. 2. 1.

2.1.1

2.1.2

2.1.3

2.1.4

2.1.5

2.1.8